

ԿՈԱԼԻՑԻԱՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Նունուֆար Մտեփանյան՝

Բանալի բառեր՝ կուլեկտիվ որոշումներ, կոալիցիաներ, կառավարություն, քաղաքական կոնֆիգուրացիա, պակտ, համագործակցության քաղաքական խաղեր:

Պաշլամենտարիզմի վերաբերյալ գրականության մեջ շեշտը դրված է կառավարության ձևավորման գործընթացի վրա: Կառավարության ձևավորումը կարևոր նշանակություն ունի, քանի որ դրանով է պայմանավորված կառավարության կարողությունը՝ գործելու իր գոյության ողջ ընթացքում:

Կոալիցիայի ձևավորումը կարևորվում է այն ժամանակ, երբ ընտրություններում մեծամասնություն ստացած մի քանի կուսակցություններ, որոնք միայնակ չեն կարող կազմել կառավարություն և ընդունել որոշումներ քվեարկության գործընթացի միջոցով, միավորվում են համատեղ գործունեության համար: Փաստորեն, վերը նշված պակտը քաղաքականության մեջ կնքվում է որոշակի թվով կուսակցությունների և քաղաքական խմբերի միջև համաձայնության տեսքով, որոնք ձգտում են իրենց ձեռքում կենտրոնացնել երկրի քաղաքական ղեկավարումը և կարող են իրենց վրա վերցնել պատասխանատվություն տվյալ հարցում: Կառավարությունը կախված է խորհրդարանից և ձևավորվում է նրա քաղաքական կոնֆիգուրացիայի հիմքի վրա:

Ուսումնասիրողների մի մասը գտնում է, որ «խորհրդարանական և նախագահական համակարգերն իրականում տարբեր են, երբ խոսքը վերաբերում է ինստիտուցիոնալ առանձնահատկություններին, որոնք անհրաժեշտ են կոալիցիա ձևավորելու համար» [1]: Նրանց մի մասն առանձնացնում է 2 հիմնական կետ՝ 1. նախագահական համակարգերում նախագահն է միշտ կառավարության ձևավորողը (*formateur*) և անկախ իր չափե-

՝ ԵՊՀ քաղաքական ինստիտուտների և գործընթացների ամբիոնի հայցորդ:

րից՝ նախագահի կուսակցությունը միշտ լինում է կառավարության կազմում, մինչդեռ խորհրդարանական համակարգերում ցանկացած կուսակցություն կարող է հանդիսանալ պոստենցիալ *formateur*, 2. կոալիցիոն կառավարություն ձևավորելու ձախողումը յուրաքանչյուր համակարգում հանգեցնում է տարբեր հետևանքների: Խորհրդարանական համակարգերում, հազվադեպ բացառություններով, դա հանգեցնում է նոր ընտրությունների. ընտրողներին տրվում է հնարավորություն՝ կատարելու տեղերի նոր բաշխում՝ հուսալով, որ դա հնարավորություն կընձեռի ձևավորել կենսունակ կառավարություն: Նախագահական համակարգերում, քանի որ նախագահի կուսակցությունը հանդիսանում է կառավարության պորտֆելների միակ կրողը, կոալիցիա ձևավորելու ձախողումը նշանակում է, որ կարող է պահպանվել կամ էլ չպահպանվել ստատուս քվոն [2, pp. 565-587]:

Քաղաքական կոալիցիան կուսակցությունների դաշինքն է որոշակի սահմանափակ ժամանակահատվածում, որի մաս հանդիսացող կողմերը՝ 1. փոխգործակցում են միասին և համատեղ ընդունում քաղաքական որոշումներ հատկապես կարևոր և հանրային հնչեղություն ունեցող խնդիրների վերաբերյալ, 2. համաձայն են միասին շարժվել դեպի ընդհանուր, հստակ առաջադրված նպատակը, 3. նշանակալի ռեսուրսներ են ներդնում նպատակին հասնելու համար, 4. գիտակցված փոխանակում են տեղեկատվություն, որը նպաստում է նպատակին հասնելուն, 5. համաձայնության են հասել առաջադրված նպատակի իրագործումից ստացված շահույթի բաշխման հարցում, 6. ընդունված քաղաքական որոշման համար կրում են հավասար քաղաքական պատասխանատվություն: Կոալիցիայի շրջանակներում ընդունված քաղաքական որոշումները կոլեկտիվ որոշումներ են և կրում են պարտադիր բնույթ:

Պատվամենտարիզմի հիմնական բնույթն այն է, որ կուսակցությունները գործում են ըստ մեծամասնական սկզբունքի (անգլիալեզու գրականության մեջ՝ *majoritarian imperative*) [1], այսինքն՝ կառավարությունը պետք է բաղկացած լինի կուսակցություններից, որոնք միասին տնօրինում են խորհրդարանում տեղերի 50%-ից ավելին: Այս տեսանկյունից կառավարության ձևավորման արդյունքում կուսակցությունները (կոալիցիայի կողմերը) փոխանակում կամ բաշխում են նախարարական պորտֆելները՝ օրենսդրական աջակցության համար: Կուսակցությունը կհայտնվի կառավարության կազմում, եթե՝ ա. ունի 1 կամ ավելի նախարարական պորտֆել, բ. երբ խորհրդարանի խմբակցությունների անդամները, ինչպես ակնկալվում է, կքվեարկեն կողմ՝ հաջակցություն կառավարության նախաձեռնություններ-

րի: Եթե կուսակցությունը խորհրդարանում ունի տեղերի 50%-ից ավելին, ապա նա ձևավորում է միակուսակցական կառավարություն. այսինքն, լինելով կառավարությունում՝ այն իր ձեռքում է պահում կառավարության բոլոր բարիքները կամ իր ձեռքում է կենտրոնացնում ողջ առավելությունները, քանի որ նրան անհրաժեշտ չէ մյուս կուսակցությունների աջակցությունը իշխանության մնալու համար: Եթե ոչ մի կուսակցություն չունի խորհրդարանում 50%-ից ավելի տեղեր, ապա կուսակցությունները պետք է ձևավորեն կոալիցիոն կառավարություն (այն, ինչը Լեյբհարթն անվանում է կոնսենսուալ կառավարություն՝ «*consensual government*»)՝ կիսելով կառավարության պաշտոնները: Իսկ երբ կառավարությունը ձևավորվում է մեկ կամ մի քանի կուսակցությունների կողմից, որոնք միասին վերահսկում են խորհրդարանում 50%-ից քիչ տեղեր, ապա ձևավորվում է փոքրամասնության կառավարություն, որն էլ պարտադիր կերպով բերում է կառավարության ձևավորման գործընթացի ձախողմանը: Դրանք ճգնաժամերի արդյունք են, որոնց բնորոշ են քաղաքական մասնատվածությունը և բևեռացման բարձր մակարդակը:

Հաշվի առնելով այն փաստը, որ խորհրդարանական ժողովրդավարական երկրների մեծ մասում ոչ մի կուսակցություն չի տնօրինում խորհրդարանում տեղերի 50%-ից ավելին, ապա օրենսդիր-գործադիր փոխհարաբերությունների ուսումնասիրության ժամանակ առանցքային հարցերից է այն, թե որ կուսակցությունները միասին կձևավորեն կոալիցիոն կառավարություն, ինչպես կկիսեն սահմանափակ թվով պորտֆելները և ինչպես կհաստատվի հիմնական քաղաքական գիծը: Այս տեսանկյունից կոալիցիոն կառավարությունները հենվում են տարբեր կուսակցությունների միջև սակարկությունների վրա: Այստեղ խոսքը համագործակցված քաղաքական խաղերի մասին է:

Համագործակցային դեմոկրատիայի առաջին և հիմնական տարբերակիչ գիծը էլիտաների համագործակցությունն է: Բացի այդ, երկրի կառավարման գործընթացում բոլոր քաղաքական լիդերները համագործակցում են մեծ կոալիցիայի շրջանակներում (Ա.Լեյբհարթ) [3, սրբ. 60-77]: Մա հակասում է դեմոկրատիայի այն համակարգին, որում կառավարությունը հենվում է միայն խորհրդարանական մեծամասնության և ազդեցիկ ընդդիմության վրա: Մեծ կոալիցիաների դերը հատկապես կարևորվում է ճգնաժամային իրավիճակներում քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացի ժամանակ, որը կարող ենք դիտարկել նաև որպես ազգային համաձայնության կոալիցիա: Ըստ Ռ.Դալի, «Մի շարք երկրներում մեծ

կոալիցիաների առկայությունը թույլ է տվել կրիտիկական անցումային փուլերում հասնել միասնության և կայունության՝ կուսակցական կրքերի հանդարտեցման և կոնսենսուսի ամրապնդման ճանապարհով» [4]:

Քաղաքագիտական գրականության մեջ կոալիցիաների ձևավորման մոդելավորման համար հիմնարար է համարվում Ու.Ռայկերի «Քաղաքական կոալիցիաների տեսություն» աշխատությունը:

Ու.Ռայկերն առաջ քաշեց կոալիցիաների «մեծության սկզբունքը», համաձայն որի՝ «N մասնակիցներով խաղի ժամանակ, որը կառուցվում է գրոյական հանրագումարով խաղի սկզբունքների վրա, և որտեղ թույլատրելի են խաղացողների միջև հաղթանակի բաժանման վերաբերյալ համաձայնությունները, որտեղ խաղացողներն առաջնորդվում են ռացիոնալ հաշվարկներով և ամբողջապես տեղեկացված են, հաղթանակի համար ստեղծվում են միայն մինիմալ չափերով կոալիցիաներ» [5, p. 32]: Նվազագույն հաղթող կոալիցիաներ ձևավորելը դիտվում է որպես ռազմավարական առավելություն: Այս առավելությունը պայմանավորված է այն փաստով, որ նա, ով կարողանում է ձևավորել նվազագույն հաղթող կոալիցիա, կարող է նաև համաձայնության գալ սակարկությունների ավելի շահավետ պայմանների շուրջ [5, p. 127]: Սա նշանակում է, որ «խաղացողները ստեղծում են միայն այն չափի կոալիցիաներ, որը, ըստ նրանց, կապահովի հաղթանակ իրենց համար, սակայն ոչ ավելին» [5, pp. 32-33]: Այսինքն՝ կուսակցությունները փորձում են ձևավորել հնարավորինս փոքր կոալիցիաներ և պահել կառավարության «կարկանդակի» որքան հնարավոր է մեծ մասը: Սակայն նա գտնում է, որ «մեծության սկզբունքը» կարող է փոփոխությունների ենթարկվել՝ շնորհիվ «տեղեկատվության էֆեկտի»։ կոալիցիաները նվազագույն են լինում միայն այն ժամանակ, երբ խաղացողները տիրապետում են ամբողջական տեղեկատվության, և որքան քիչ է տեղեկատվությունը, այնքան ավելի մեծ չափերի կոալիցիա է անհրաժեշտ:

Կոալիցիաների ձևավորման ժամանակ որպես առանցքային փոփոխականներ առանձնացվում են՝ ա. դերակատարների չափսը, բ. դերակատարների միջև քաղաքական «մոտիկությունը»:

Վերլուծաբանները, որոնք որոշիչ են համարում կոալիցիաների չափսը, կողմնակից են Ու.Ռայկերի «մինիմալ հաղթող կոալիցիա» մոդելին, համաձայն որի՝ քաղաքական կուսակցությունները ձգտում են մաքսիմալացնել իրենց մեծամասնությունը, և որ կուսակցությունները միտված չեն ձայնի համար վճարել ավելին, քան անհրաժեշտ է հաղթանակի համար: Պարզ է, ինչքան անդամներով մեծ է կոալիցիան, այնքան նրա մասնակից-

ները ստանում են փոքր իշխանություն՝ լինի անհատ, թե կուսակցություն: «Մինիմալ հաղթող կոալիցիայի» ցուցանիշը հետևյալն է. կոալիցիայից թեկուզ մեկ կուսակցության դուրս գալու դեպքում կոալիցիան կորցնում է հաղթողի իր բնույթը [5, p. 40]:

Ուսումնասիրելով կոալիցիաների ձևավորման մոդելները՝ կարող ենք փաստել, որ վերջիններիս արդյունավետությունը շատ հաճախ պայմանավորված է՝

- կոալիցիայի չափով,
- կոալիցիոն գործընկերների միջև իրական գաղափարաքաղաքական տարածությամբ (որքան շատ են տարածայնությունները առաջնահերթությունների սանդղակով պայմանավորված, այնքան անկայուն են կոալիցիաները),
- մասնակիցների թվով (որքան շատ են կոալիցիայի անդամները, այնքան ավելի բարդ է պահպանել համաձայնության պայմանները),
- բանակցությունների ժամանակ մասնակիցներից յուրաքանչյուրի անհատական բանակցային ոճով կամ էլ ճկունության աստիճանով (որքան վճռական է գործընկերներից մեկը, այնքան ավելի բարդ է մյուսների հարմարվողականության աստիճանը),
- տարբեր փոփոխականներով, որոնք ազդում են կոալիցիայի ներսում որոշումների ընդունման վրա (գործընկերները, որոնք համագործակցել են նախկինում կամ գաղափարական առումով իրար մոտ են, ավելի արագ են ընդհանուր լեզու գտնում միմյանց հետ, քան մյուսների),
- արտաքին միջավայրով (ներքաղաքական կամ արտաքին քաղաքական ֆորսմաժորային իրադարձությունները հաճախ են կոալիցիոն գործընկերների կողմից տարբեր գնահատականների արժանանում, որն էլ կարող է նպաստել կոալիցիայի կազմալուծմանը):

Սակայն պետք է նշել, որ «մինիմալ հաղթող կոալիցիա»-ն ինքնին «արդյունավետ կոալիցիա» է, քանի որ կոալիցիայի անդամները կստանան կոլեկտիվ գործունեության արդյունքում սպասվելիք օգուտի ամենամեծ մասը և/կամ նրանք կունենան տվյալ կոլեկտիվ գործողության ծախսերի ամենափոքր բաժինը, որն ապահովում է համընդհանուր շահ ամբողջ խմբի համար: Քանի որ կոալիցիաների ձևավորման ժամանակ որոշումների ընդունման կենտրոնները գործում են համաձայն ռացիոնալ ընտրության տեսության, ապա կոալիցիաները կարելի է դիտարկել որպես երկարա-

Ժամկետ գործարքի արդյունք, որի նպատակը կոալիցիայի ձևավորման արդյունքում ստացված քաղաքական շահույթի բաշխումն է: Կոալիցիոն շահույթի բաշխման մեթոդիկայի ժամանակ գործում է 2 սկզբունք.

1. շահույթը կիսում են միայն այն մասնակիցները, որոնք իրապես իրենց ավանդն են ներդրել կոալիցիայի ձևավորման համար. այս դեպքում հաղթողը ստանում է այն, ինչ կորցրել է պարտվողը, այսինքն՝ խաղ զրոյական հանրագումարով,
2. շահույթը կիսվում է՝ ելնելով մի քանի կանոններից. ամենակարևորը համամասնության սկզբունքն է, այսինքն՝ քաղաքական շահույթը կիսվում է համամասնորեն՝ ըստ ներդրած ռեսուրսների (ձայների տոկոսը, պատգամավորական մանդատների քանակը և այլն):

Այստեղից հետևում է, ըստ Ջ.Բյուքենենի և Գ.Թալոքի, որ վերաբաշխողական տարբերը պետք է լինեն ցանկացած կոլեկտիվ որոշման մի մասը [6, p. 190]:

Այսպես, վերլուծելով 3-րդ գումարման ԱԺ-ում կոալիցիայի ձևավորման հնարավոր տարբերակները՝ կարելի է ասել, որ հենց այս մոդելն է ընդունվել որպես հիմք (կոալիցիան խորհրդարանում ներկայացված էր 70 պատգամավորով՝ ՀՀԿ՝ 39, ՕԵԿ՝ 20, ՀՅԴ՝ 11), որովհետև եթե կոալիցիայից որևէ մեկը դուրս գար, ապա այն կկորցնեի հաղթողի իր բնույթը: Եվ այդպես էլ եղավ, երբ ՕԵԿ-ը դուրս եկավ կոալիցիայից: Սակայն ՕԵԿ-ին կոալիցիայում փոխարինեց ՄԱԿ-ը, ինչով էլ կոալիցիան, որպես քաղաքական որոշումների կայացման հիմնական և գլխավոր կենտրոն, պահպանեց իր դերը: Այս մոդելի կիրառումը, փաստորեն, հնարավորություն է տալիս կանխագուշակել խորհրդարանում քաղաքական ուժերի ապագա դասավորվածությունը: Այստեղից պարզ երևում է, որ որոշումների ընդունման գործընթացի ժամանակ հաղթանակի համար կոալիցիան դառնում է կենտրոնական կամ էլ վճռական: Այսպես, եթե մի որոշման կողմ է քվեարկել մեծամասնությունը, ապա այն համարվում է ընդունված: Որևէ օրինագծին վերջինը քվեարկածը, որի ձայնը որոշումների ընդունման համար կարևոր, կենտրոնական նշանակություն ունի, համարվում է որպես որոշիչ ընտրություն: Այդժամ կարելի է որոշել՝ ում ձայնը որոշում է հաղթանակը, հաճախ նա էլ հանդիսանում է կենտրոնական քվեարկող (*pivotal voter*):

Որոշումների ընդունման գործընթացի ժամանակ հաղթանակելու համար քաղաքական պայքարը քաղաքականությունը դարձնում է խաղ 2 կամ ավելի մասնակիցներով՝ զրոյական կամ ոչ զրոյական հանրագումար-

րով: Զրոյական հանրագումարով խաղի դեպքում հաղթողը ստանում է ամեն ինչ, իսկ ոչ զրոյականի դեպքում քաղաքական պայքարի մասնակիցների միջև լայնորեն կիրառվում է առևտրային գործարքների մեխանիզմը: Լեյբհարթը դա համարում է կոալիցիոն քաղաքականության առանցքային մոդելներից մեկը և առաջարկում է «գործարքների թեորեմը» [7, սրբ. 82]: Տվյալ մոդելում գլխավորը ոչ թե կոալիցիայի մասնակիցների թիվն է (չնայած այն պետք է լինի «հաղթող»), այլ կուսակցությունների քանակը, որոնք ձևավորում են այնպես: Դա կապված է ծախսերի կրճատման հետ՝ կոալիցիա ձևավորելու և դրան աջակցելու համար, քանի որ կուսակցությունների շատ լինելու դեպքում դժվար է գործարքներ կնքել քաղաքական որոշումների ընդունման կենտրոնների միջև, դժվար է ստանալ ամբողջական տեղեկատվություն, բարդ է վարել բանակցություններ: Հետևաբար, նվազագույն քանակությամբ կուսակցություններով կոալիցիան ավելի շարժունակ և ավելի կայուն է:

Չափի սկզբունքից բացի կոալիցիաների ձևավորման ժամանակ կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ նաև քաղաքական տարածությունը և կուսակցությունների ծրագրային նմանությունները: Այդ տեսանկյունից կիրառական է «միսիմալ տարածության» մոդելը [7, սրբ. 82], համաձայն որի՝ կոալիցիաների ձևավորման ժամանակ կարևորագույն չափանիշ է հանդիսանում կուսակցության «աջեր» կամ «ձախեր» պատկանելությունը:

Խաղերի տեսության շրջանակներում, եթե օրենսդրական գործընթացը դիտարկում ենք որպես խաղ տարբեր խմբերի շահերի տեսանկյունից, ապա լոգրոլինգը կամ էլ «ես քեզ, դու ինձ» (այսինքն՝ տալու և վերցնելու) սկզբունքը դառնում է օրենսդիր գործընթացի, հատկապես կոալիցիոն քաղաքական որոշումների ընդունման հիմնական էությունը կամ բնորոշ գիծը: Դա կուսարմիս է, ոչ թե բարոյական, որի մասին առողջ դատողություններ են անում փիլիսոփաները, այլ պրակտիկ, որոնք հայտնի են յուրաքանչյուր օրենսդրի, որը ձգտում է հասնել իր նպատակներին քաղաքական գործընթացի միջոցով: Դա առևտուր է: Դա շահերի համաձայնեցում է [8, p. 371]:

Այսինքն, եթե անհատ դերակատարը (մեր դեպքում պատգամավորը կամ քաղաքական որոշումների ընդունման կենտրոնը) որոշակի հարցերում ճիշտ է գնահատում իր սեփական ձայնի տնտեսական արժեքի կարևորությունը մյուսների համար և միևնույն ժամանակ որոշակի հարցերում գիտակցում է մյուսների տնտեսական ձայնի կարևորությունն իր համար, ապա նրա մոտ առաջանում է քաղաքական «առևտրում» մասնակցության շարժառիթ:

Այս խնդրի հետ կապված՝ Ջ.Բյուքենենը և Գ.Թալոքը գտնում են, որ եթե հնարավոր լինի գտնել փոխանակման այնպիսի տարբերակներ, որոնք բացահայտ չեն հակասի վարքագծի ընդունված նորմերին, ապա այդ ժամանակ անհատները կձգտեն ստանալ փոխադարձ շահույթ: Առանձին հարցերի շուրջ ձայների փոխանակման հնարավորությունը բացում է լայն հեռանկարներ: Անհատը կարող է արդյունավետորեն «վաճառել» իր ձայնը որոշման ընդունման ժամանակ կոնկրետ հարցի հետ կապված՝ փոխարենը ստանալով մյուսների ձայներն այլ հարցերի հետ կապված որոշումների ընդունման ժամանակ, որոնք իր համար ավելի անմիջական հետաքրքրություն են ներկայացնում [6, pp. 122-123]:

Այդ իսկ պատճառով այսօր խորհրդարանական պրակտիկայում որոշումների ընդունման գործընթացի ժամանակ խորհրդարանականների գործունեության բնորոշ հատկանիշներից է ձայների առևտուրը (*logrolling*):

Որոշումների ընդունման գործընթացի ժամանակ խաղի բոլոր մասնակիցները, այսինքն՝ որոշման ընդունման կենտրոնները, անկախ այն հանգամանքից՝ հանդիսանում են կռալիցիայի անդամ, թե ոչ, գործում են օպտիմալ՝ հասնել հաղթանակի կամ էլ հաջողության: Ռազմավարական որոշումների ընդունման ժամանակ ռազմավարական վերլուծությունը սահմանում է հիմնական խաղացողներին և խաղի կանոնները երկարաժամկետ հեռանկարում: Խաղի բոլոր մասնակիցներն ընտրում են որոշակի ռազմավարություն, իսկ արդյունքը որոշվում է բոլոր խաղացողների ջանքերի շնորհիվ, որոնցից յուրաքանչյուրը հետևում է ընտրված ռազմավարությանը: Կարևորվում է ոչ միայն սեփական գերակայությունների հստակեցումը, այլև հակառակորդ կողմի գերակայությունները: Եթե անհատ պատգամավորները չգիտեն մյուս պատգամավորների նախապատվությունները, ապա իրենց ռազմավարական գործելաձևում նրանք պետք է գնահատեն ոչ հավաստի տեղեկատվության թերությունները և ստացման հանգամանքները: Այսպիսով, ռազմավարական վերլուծությունն առաջադրում է ռազմավարական նպատակները և դրանց հասնելու միջոցները: Մակայն դա կարելի է անել ևս մեկ բաղադրիչի առկայությամբ՝ «առաքելության», այսինքն՝ այն հստակ գերնպատակի, որն իր առջև դրել է տվյալ խաղացողը:

Խորհրդարանական բանավեճերը, որոնց պատճառները տարբեր են լինում (իսկ անցումային շրջանում գտնվող երկրներում հաճախ պատգամավորների մասնագիտական ունակությունների ցածր մակարդակի և փորձագետների ու տեղեկատվական-հաշվողական համակարգի թերիու-

թյան արդյունքն են), բնականորեն կարող են առճակատման մթնոլորտ ստեղծել և քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական վերափոխությունների նկատմամբ հավատի ճգնաժամ առաջացնել: Դա բարդանում է նաև այն պատճառով, որ անցումային շրջանում, որպես կանոն, ուժեղանում է սոցիալական անհավասարությունը, մեծանում է հասարակական մարզինալ շերտերի քանակը, որոնք, առավել մեծ չափով հակված լինելով արմատականության, կարող են պահանջել կառավարությունից՝ խիստ բևեռացված որոշումներ ընդունել: Այստեղ մարզինալ շերտերը կարող ենք դիտարկել որպես որոշումների ընդունման արտաքին ազդեցության կենտրոններ:

Օրինաստեղծ գործունեությունը, որը պետական իշխանության օրենսդրական ճյուղի իրավասության մեջ է մտնում, երկարաժամկետ գործընթաց է և հաճախ ավելի է երկարում անցումային շրջանին հատուկ այնպիսի երևույթի պատճառով, ինչպիսին երկրի ներկայացուցչական բարձրագույն մարմնում տեղեր ստացած տարբեր քաղաքական ուժերի՝ համագործակցության գնալու պատրաստականության պակասն է: Սակայն այդ երկարաձգման գործընթացը նույնպես ունի իր նպատակը. այն է՝ այդ ընթացքում ավելի լավ են հաշվարկվում և հստակեցվում քաղաքական գործիչների, կուսակցությունների նպատակները: Արդյունքում՝ կուսակցությունները ստեղծում են միավորումներ, որպեսզի կարողանան կոմպրոմիսի գնալ մյուս կուսակցությունների հետ՝ քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացի ժամանակ:

Ժողովրդավարական ռեժիմներում իրական կոնսենսուսը ենթադրում է համաձայնություն հիմնարար արժեքների, նպատակների և հիմնական քաղաքական հաստատությունների շուրջ, փոքրամասնության ենթարկում մեծամասնության կողմից ընդունված որոշումներին՝ միաժամանակ ապահովելով քննադատության և ընդդիմության իրավունք: Ենթադրվում է, որ կոնսենսուս պետք է լինի մոտակա նպատակների և քաղաքական գործընթացների շուրջ, որը պետական իշխանության բարձրագույն մարմիններում իր արտահայտությունը կգտնի կոնսենսուսալ որոշումների ընդունման մեջ: Հաջողության համար կարևոր է նաև քաղաքական որոշումների ընդունման կենտրոնների համագործակցային մշակույթի աստիճանը: Սակայն վերջինս պրոբլեմային է դառնում անցումային շրջանում, երբ բազմաթիվ կուսակցություններ, որոնք ունեն լրիվ հակառակ գաղափարախոսական, աշխարհայացքային և այլ կանխադրյալներ, ներկայացված են լինում երկրի օրենսդիր իշխանության բարձրագույն մարմնում:

Որոշումների ընդունման կենտրոնների հաշտեցումն իրականանում է բանակցությունների միջոցով, որոնք ավարտվում են կողմերի հետագա գործունեությունը կարգավորող համատեղ որոշումների ընդունմամբ: Կոնֆլիկտը համարվում է սպառված, երբ ընդունվել է կողմերի համար ձեռնտու որոշում: Դա հնարավոր է դառնում միայն կողմերի փոխըմբռնման պայմաններում, երբ բոլորն էլ որոշակի զիջումներ են կատարում միմյանց նկատմամբ: Փոփոխությունը պետք է «լավացնի» գոնե խմբից մեկ անդամի դրությունն առանց մյուսների բարեկեցության «վատացման», ի դեպ «լավացումն» ու «վատացումը» որոշվում են ըստ անհատների նախասիրության, որոնք դրսևորվում են նրանց վարքագծում: Որոշումների ընդունման տերմինաբանությամբ դա նշանակում է, որ փոփոխություններն ավելացնում են «ընդհանուր բարեկեցությունը» միայն այն դեպքում, եթե բոլոր անհատները համաձայնության են եկել, այսինքն՝ ձեռք է բերվել միաձայնություն [6, p. 92]: Արդյունքում՝ ընդունվում են կոմպրոմիսային որոշումներ:

Որոշումների ընդունման գործընթացում պետք է հաշվի առնել նաև ռիսկի գործոնը: Ցանկացած քաղաքական որոշման ընդունում անպայման կապված է որոշակի ռիսկի գործոնի հետ: Քաղաքական ռիսկը ցանկացած մակարդակի քաղաքական որոշման անբացառելի տարրն է: Ռիսկային որոշումները հատկապես ընդունվում են անորոշության պայմաններում և բնորոշվում են օբյեկտիվ իրադրության և սուբյեկտիվ գործունեության փոխհարաբերակցությամբ: Սա պայմանավորված է նրանով, որ որոշումների ընդունման կենտրոնները քաղաքական անորոշության պայմաններում երբեք չեն կարող համոզված լինել, որ մյուս որոշման ընդունման կենտրոնները վերջին պահին չեն փոխի իրենց դիրքորոշումը և ուժի մեջ կշարունակի մնալ մինչ այդ ձեռք բերված պայմանավորվածությունը: Քաղաքական անորոշության պայմաններում որոշումների ընդունումն առաջին հերթին պահանջում է ձևակերպել, հստակեցնել նպատակները, պահանջները, կողմերի շահերը, խնդիրները, անհրաժեշտ գործողությունները: Անորոշությունը, որպես կանոն, համարում են արտաքին միջվայրի հետ փոխհարաբերության արդյունք, ինչը ստիպում է մեծ ուշադրություն դարձնել միջավայրից ստացված տեղեկատվությանը:

Մեծամասնություն ունեցող և իշխանության օրենսդիր և գործադիր ճյուղերում ղեկավարություն ստացած քաղաքական ուժը (ուժերը) հանդիսանում է (են) իշխանական որոշումների կենտրոններ, քանի որ նրանց որոշումները, հստակեցված ընթացակարգերի միջոցով, մեծամասնության իշխանության սկզբունքի հիման վրա ստանում են պետական որոշումների

տեսք: 3-րդ Հանրապետության ընթացքում, որպես իշխանական որոշումների կենտրոններ, դրանք խորհրդարանական և նախագահական ընտրություններից հետո ձևավորված կոալիցիաներն էին՝ 2003թ. մայիսի 25-ին տեղի ունեցած խորհրդարանական ընտրություններից հետո ձևավորվեց ՀՀԿ - ՕԵԿ - ՀՅԴ քաղաքական կոալիցիան (3-րդ գումարման ԱԺ)¹, երկրորդ կոալիցիան ձևավորվեց 2007թ. մայիսի 12-ին տեղի ունեցած ԱԺ ընտրությունների արդյունքում, մի փոքր այլ ձևաչափով՝ ՀՀԿ-ն և ԲՀԿ-ն ստորագրեցին կոալիցիոն, իսկ ՀՅԴ-ի հետ ստորագրվեց համագործակցության հուշագրեր (4-րդ գումարման ԱԺ), երրորդ կոալիցիան ձևավորվեց 2008թ. փետրվարի 19-ին տեղի ունեցած նախագահական ընտրություններից հետո. ՀՀԿ-ն, ԲՀԿ-ն, ՀՅԴ-ն և ՕԵԿ-ը ստորագրեցին կոալիցիոն հուշագիր², իսկ չորրորդ կոալիցիան ձևավորվեց 2012թ. խորհրդարանական ընտրություններից հետո՝ ՀՀԿ – ՕԵԿ կազմով³ (5-րդ գումարման ԱԺ): Հերթական կոալիցիան ձևավորվեց 2017թ.՝ ՀՀԿ-ի և ՀՅԴ-ի միջև (6-րդ գումարման ԱԺ):

Չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ ԱԺ-ում ներկայացված են լինում տարբեր քաղաքական հայացքներ ունեցող ուժեր, որոշումների ընդունման գործընթացի ժամանակ լուրջ բարդություններ չեն առաջանում, քանի որ եթե 3-րդ, 4-րդ գումարման ԱԺ-ում տեղերի մեծ մասը ստացած կուսակցությունները կազմում էին կոալիցիա, որն էլ որոշ չափով հեշտացնում էր որոշումների ընդունման գործընթացը, ապա 5-րդ և 6-րդ գումարման ժամանակ ՀՀԿ-ն բացարձակ մեծամասնություն ունի: Քաղաքական որոշումների ընդունման կոալիցիոն մոդելի ժամանակ կոալիցիան հանդիսանում է որոշումների ընդունման գլխավոր կենտրոնը, որի ձայնն էլ որոշիչ դեր է խաղում որոշումների ընդունման գործընթացում, հետևաբար, հենց կոալիցիայի շրջանակներում էլ ընդունվում են կարևոր քաղաքական որոշումները:

Կոալիցիայի անդամ չհանդիսացող որոշումների կենտրոնները տվյալ տեսանկյունից դիտարկելիս դրանք ընդդիմադիր քաղաքական ուժերն են խորհրդարանում, որոնք կարող են խափանել որոշ որոշումների ընդունումը մեծամասնության կողմից, սակայն չեն կարողանում միայն իրենց ուժերով ընդունել որոշումներ, մասնավորապես օրենքներ՝ չունենալով համապատասխան թվով քվեներ: Այստեղ քաղաքական խաղը հիմնականում

¹ Սակայն 2006թ. մայիսին ՕԵԿ-ը դուրս եկավ կոալիցիայից, որի փոխարեն կոալիցիայի անդամ դարձավ ՄԱԿ-ը:

² Հայ-թուրքական արձանագրությունների ստորագրումից հետո ՀՅԴ-ն հայտարարեց, որ այդ քաղաքականությունը չի համապատասխանում իր արտաքին քաղաքականության տեսլականին և դուրս եկավ կոալիցիայից:

³ 2014թ. ՕԵԿ-ը դուրս եկավ կոալիցիայից, որի արդյունքում ՀՀԿ-ն դարձավ քաղաքական որոշումների ընդունման միակ իշխանական կենտրոնը:

ընթանում է քվորումի ապահովման ժամանակ: Մեծամասնության կողմից կարող է դաշինք կազմվել, և դրա արդյունքում փոքրամասնության կամ ընդդիմության նախաձեռնությունները չեն ընդունվում: Սա վկայում է այն մասին, որ ընդդիմությունը հաճախ լուրջ լծակներ չի ունենում քաղաքական որոշումների ընդունման վրա ազդեցություն գործելու համար: Սակայն հարկ է նշել, որ ընդդիմությունը, օգտվելով իշխանական մեծամասնության թույլ կարգապահությունից և կոնկրետ տվյալ հարցի հետ կապված մեծամասնության ներսում առկա տարաձայնություններից, կարող է համախմբման արդյունքում հասնել ցանկալի արդյունքի: Այսպես, 2014թ. հունիսի 18-ին ԱԺ-ում ձևավորված քառյակը (ԲՀԿ, ՀԱԿ, ՀՅԴ, «Ժառանգություն») և ՕԵԿ-ը տապալեցին Կուտակային կենսաթոշակի մասին կառավարության ներկայացրած օրենքի նոր նախագծի քվեարկությունը: ՀԱԿ-ի պահանջած 20 րոպե ընդմիջումից հետո ՀՀ ԱԺ նախագահ Գալուստ Մահակյանը օրակարգում ընդգրկված հարցերը քվեարկության դնելուց առաջ փորձեց ժամանակ ձգել՝ ՀՀԿ-ական պատգամավորների՝ դահլիճում քվեարկությանը մասնակցությունն ապահովելու համար: Սակայն տեսնելով, որ քվորում ապահովելու համար ՀՀԿ-ն անհրաժեշտ 66 ձայնը չունի, ԲՀԿ-ն, ՀԱԿ-ը, ՀՅԴ-ն, «Ժառանգությունը» և ՕԵԿ-ը չմասնակցեցին քվեարկությանը: Այսպիսով, մի շարք հարցեր ՀՀԿ-ն չկարողացավ անցկացնել՝ ունենալով ընդամենը 63-64 ձայն: Հարկ է նշել, որ 5-րդ գումարման ԱԺ-ում օրինագծերն ընդունելու համար անհրաժեշտ էր առնվազն 66 կողմ ձայն:

Պետք է նշել, որ ընդդիմության առկայությունը թույլ է տալիս հավասարակշռված որոշումներ ընդունել:

Ըստ էության, բոլոր կոալիցիոն տեսություններն այսպես թե այնպես ձգտում են այնպես բաշխել իշխանությունը, որպեսզի քաղաքական որոշումների ընդունման ժամանակ կարողանան ձեռք բերել անհրաժեշտ համաձայնություն 2 կամ ավելի քաղաքական ակտորների կամ քաղաքական որոշումների ընդունման կենտրոնների միջև:

Հասկանալի է, որ քաղաքական գործընթացներում կոալիցիաների ձևավորումը տեղի է ունենում քաղաքական գործընկերների միջև գործարքի արդյունքում, որին սովորաբար նախորդում է առևտուրը: Քաղաքական առևտրի ժամանակ կարևորվում են հատկապես քաղաքական ռեսուրսները, որոնցով էլ պայմանավորված է քաղաքական ազդեցության աստիճանը, ինչն էլ իր հերթին կարող է դիտարկվել որպես քաղաքական կոալիցիաների մասնակցության համար կարևոր հանգամանք: Այս գործընթացում կարևորվում է հատկապես այն լիդերների դերը, որոնք ընդունակ են բա-

նակցելու, համաձայնություն ձեռք բերելու, սակարկելու, փոխզիջումների գնալու և ունեն պատասխանատվության բարձր աստիճան: Բացի այդ, կոալիցիոն կառավարման արդյունավետության կարևոր երաշխիքներից է նաև խմբային մտածողության և քաղաքական խնդիրների լուծման միասնական տեսլականի առկայությունը:

Ամփոփելով կարող ենք փաստել, քանի որ փոքրամասնության սկզբունքով ձևավորված կառավարությունները քաղաքական մասնատման և բնեռացման արդյունք են, այդ իսկ պատճառով ամենաանկայունը և ոչ կառավարելի են: Ի տարբերություն դրա, միակուսակցական մեծամասնական կառավարությունները երկարատև են և կարող են իրականացնել կարևոր քաղաքական ծրագրեր: Սակայն քաղաքական խաղերի տեսանկյունից առավել հետաքրքիր քաղաքական ֆենոմեն են կոալիցիոն կառավարությունները: Ի վերջո, նրանք հենվում են կուսակցությունների միջև սակարկությունների վրա, այսինքն՝ ինչպես բաշխել կառավարության «բարիքները» և սահմանել քաղաքականության հիմնական ուղղությունները: Սակայն հարկ է նշել, որ կոալիցիաները փխրուն են այն իմաստով, որ դրանք կարող են փլուզվել ինչպես առաջնային, այնպես էլ երկրորդային հարցերի հետ կապված: Այս առումով, կոալիցիոն կառավարությունները նույնպես խոցելի են, որը պայմանավորված է նաև կոալիցիայի յուրաքանչյուր անդամի առանձնահատկություններով:

Հունվար, 2018թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. *Jose Antonio Cheibub, Fernando Limongi*, From Conflict to Coordination: Perspectives on the Study of Executive-Legislative Relations// Revista Ibero-Americana de Estudos Legislativos, RIEL, Belo Horizonte, vol. 1, N 1 (2010).
2. *Cheibub José Antonio, Adam Przeworski and Sebastian Saiegh*, 2004, "Government Coalitions and Legislative Success Under Parliamentarism and Presidentialism", British Journal of Political Science 34 (2004), pp. 565-587.
3. *Лейпхарт А.*, Демократия в многосоставных обществах, Москва, Аспект Пресс, 1997, стр. 60-77.
4. *Dahl R.A.*, A Bipartisan Administration // New York Times, November 14, 1973.
5. *Riker W.H.*, The Theory of Political Coalitions. New Haven & London, Yale University Press, 1962.
6. *Buchanan J., Tullock G.*, The Calculus of Consent, Logical Foundations of Constitutional Democracy, Ann Arbor Paperbacks, The University of Michigan Press, USA, 1965.

7. *Сморгунов Л.В.*, Современная сравнительная политология, Москва, РОССПЭН, 2002.
8. *Bentley A.*, The Process of Government, Chicago, The University of Chicago Press, 1908.

ԿՈԱԼԻՑԻԱՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Նունուֆար Ստեփանյան

Ամփոփագիր

Օրենսդիր-գործադիր փոխհարաբերությունների ուսումնասիրության ժամանակ առանցքային հարցերից է այն, թե որ կուսակցությունները միասին կձևավորեն կոալիցիոն կառավարություն, ինչպես կկիսեն սահմանափակ թվով պորտֆելները և ինչպես կհաստատվի հիմնական քաղաքական գիծը:

Հոդվածի շրջանակներում հիմնավորվել է քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացում կոալիցիաների դերը՝ որպես քաղաքական որոշումների ընդունման հիմնական կենտրոն: ՀՀ օրինակով վերլուծվել են կոալիցիաների ձևավորման մոդելները, համակարգված ձևով ներկայացվել են 3-րդ Հանրապետության պատմության ընթացքում ձևավորված քաղաքական կոալիցիաները:

РОЛЬ КОАЛИЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРИНЯТИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Нунуфар Степанян

Резюме

Важнейшими вопросами при изучении взаимоотношений законодательной и исполнительной власти являются: какие политические партии вместе будут формировать коалиционное правительство, как будет распределяться ограниченное количество портфелей и как будет создана основная политическая линия.

В рамках этой статьи была обоснована роль коалиций как основных центров принятия политических решений. На примере Армении были проанализированы модели формирования коалиций, системно представлены политические коалиции, сформированные в течение истории Третьей Республики.

THE ROLE OF COALITIONS IN THE DECISION-MAKING PROCESS

Nunufar Stepanyan

Resume

Some of the key issues in studying the relationships between the Legislative and Executive powers are: which political parties will jointly form coalition government, how the limited number of ministerial portfolios will be distributed and how the main political line will be established.

Within the framework of this article, the role of coalitions is substantiated as the key centers of decision-making process. The models of the coalitions formation are analyzed by the case of Armenia, and the political coalitions formed during the history of the Third Republic are presented in a systematic way.